

HOZMAN JÁNOS DIÁK, A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS LEÁNYISKOLA TANÍTÓJA

Kolozsvár városának művelt polgársága már régi idő óta nem elégedett meg csupán csak a fiúgyermekoktatásával, hanem a leánygyermekektől is megkívánta az írás-olvasás tudományát. Talán éppen az segítette elő a város „kincses”-sé válását, hogy a polgárasszony néha az iparban, gyakran a gazdaság vezetésében, de legtöbbször a kalmárkodásban segítőtje, sokszor helyettese vagy éppen egyenlőrangú munkatársa volt a városi, sőt nemegyszer országos tisztségeket is betöltő férje-urának. Ezért szellemi fejlettsége sem lehetett alábbvaló emennél; ezt pedig csupán az iskolázottság árán érhetette el. Ha minálunk eleintén talán mégsem alkalmaztak felsőfokú iskolát végzett diákokot, a külön iskolatanítótság mint foglalkozás — úgy látszik — mégiscsak eléggé hamarosan kifejlődött.

Az első ismert adat, amelyből a kolozsvári leánygyermekoktatására következtethetünk, Filstich Lőrinc unitárius egyházi számadáskönyvében jelentkezik.¹ Elszámolásában ugyanis felsorolva az óvárbeli nagy-schola épületére fordított költségeket, 1619. március 16-án feljegyezte, hogy „asattunk volt az lean gyermekeknek egy Arniek szeket, attunk az verem asasatul fl. — d. 65.”² De mit is kerestek volna itt a leánykák, ha nem azt, hogy itt volt az őik iskolájuk is a fiúgyermekoktatás és ifjú legények oktatására igénybe vett egykori klastrom épületében!³ Ez tehát semmiképpen sem lehetett a vasárnapokénti kátéra való oktatásra szánt helyiség, minthogy az minden körülmények között a templomban történt.⁴ Itt tehát a leánykákknak is kellett naponkénti tanítási órákkal rendszeresített osztályának lennie, amely a tágas épületnek észak felőli udvarára nyílt. Minthogy pedig Filstich Lőrinc egyházi, aki különben nagy tekintélyű városi polgár, patricius volt, az itt elszámolt műveletet mint hétköznapi eseményt és nem mint valami újonnan létesített intézmény kiadását szá-

¹ H. J.: Az erdélyi leányoktatás első nyomai. Erd. Helikon. 1928: 303—309. Az egész kérdéstről bővebben írok a kötet előző fejezetében.

² Expensa Laurentii Filstichi ad Rationem Scholae. (A kolozsvári állami levéltárban.)

³ „fat veottunk kanha giarto Jonastol ... az giermekek communitassaban is egy asztalt czynaltatunk beleoolle hozzat az gyermekek és Iffiak zamara.” (I. h. 27.)

⁴ Ugyanis az óvári Kispiacon (a későbbi Karolina téren) lévő istenháza ekkor már a reformátusok tulajdona volt, míg a magyar unitáriusoké a főtéri nagy, a szász unitáriusoké az azóta elpusztult, főtéri kis templom.

molta el, ebből is már bizonyosnak tarthatjuk, hogy e leányiskola már jóval korábbi eredetű lehetett.

Ha tehát azt állapítjuk meg, hogy ez a leányiskola rendszeresített intézmény, abban az esetben állandó jellegű tanítójának („ludi magister”-ének) is kellett lennie. Különbén e feltevésünket megerősítő bizonyítékkal is rendelkezünk a kolozsvári adófizető polgárok 1621. esztendei névjegyzékében.⁵ Eszerint a „Vetus Intra Moenia”, vagyis a várfalon belüli Óvárban, tehát ugyanazon a tájon, ahol az előbb említett leányiskola is állott, volt Mechel Vogner polgár háza, a megnevezett évben pedig ebben lakott a 2 magyar forint 50 pénz adót fizető Hannes Hozman; ő azután — a neve mellé írt egykorú megjegyzés szerint — „az leankakat tanittja”, s ezért mentesítettet is az adófizetés kötelezettsége alól.

Tehát a XVII. század elejéről most már ismerjük a leányiskola meglétét, és ismerjük — legalábbis név szerint — a leánykák tanítóját. De Hannes Hozman — neve után ítélve — szász nemzetiségű tanító, s ezért iskolájára mint német nyelvűre kellene gondolnunk. E feltevésünkben azonban meggondolkodtat az a körülmény, hogy a házsongárdi temetőben néhány évvel ezelőtt megtaláltam ugyane tanító sírkövét, ennek felirata pedig magyar nyelvű, s csupán csak az a néhány sor, amelyben felesége nevét adta tudunkra, volt latin, de nem német szövegezésű.

E sírkő a temető két főútja közötti első keresztút felett, ahhoz közel 1934 őszén került napvilágra, azonban az akkori városvezetés nemtörődőmsége következtében rövidesen egészen el is tűnt, valószínűleg megsemmisült.⁶ Felirata, amelyet 1934. október 24-én jegyeztem le,⁷ ez volt:

IT FEKSIK AZ ISTENBEN
 ELNIVGVT HOZMAN IA
 NOS DIAK AZ KI 16Z4
 SENT IANOS HAVANAK
 Z4 AZ OE ELETENEK 36 LEL
 KET ISTENNEK AYALVA
 EZ VI (három betűsor-magas- KIMV
 LAGBOL ságban széles szájú, LT
 H keskeny fenekű kád van H
 kifaragva)
 CVRABAT BARBARA
 KERZEDI PROPTER
 AMOREM S(VAM) ...

Tehát az 1624. év júniusának 24. napján 36 esztendőskorában elnyugodott Hozman János — a sírkő felirata szerint — diák volt. Ez azonban nem csupán azt jelenti, hogy diákos, vagyis írástudó, hanem — minthogy Kolozsvár mívelt polgársága között éppen az lett volna ritkaság, ha nem

⁵ Dica-jegyzék. 22. (A kolozsvári állami levéltárban használtam.)

⁶ I. osztály, C. tábla, 325. sz. sír mellett lapjára fektetve találtam ezt a mészkőből faragott ereszes sírkövet. Az alsó része már le volt törve. A betű faragása közepes képességű mester kezére vallott. E kő megtalálásakor jelen volt dr. Darkó Ákos ref. egyházkerületi tanácsos, ővele együttesen olvastam ki a felirat szövegét.

⁷ Közlésemben — a nyomdára való tekintettel — a betűösszevonásokat feloldva kell ide iktatnom.

értené az írás-olvasást — ellenkezőleg egyenesen arra utal, hogy mestersége volt a betűvel való foglalkozás, tehát az adott esetben a leánkák tanítója volt, aki a középiskolai osztályok elvégzése után a scholának legalábbis néhány felsőbb évfolyamát is elvégezte. Eredeti mestersége azonban — miként a sírkövére céhjelvényképpen kifaragott kád bizonyítja — mégis a kádárság. E megjelölés bizonyosságául sorakoztatom fel a Váradi János-féle 1805-beli, a Régeni Ferenc-féle 1811-ből való és a Raizner Károly-féle 1844-ben faragott sírköveket, amelyek mindenikén egy-egy abroncsos kád van kiábrázolva.⁸

E sírkő szövegében megőrizte a házastárs: Kericsedi Borbála nevét, akinek aranyosszéki székely származása a férj és a feleség unitárius hitéről tesz tanúbizonyítást.

Ezek előrebocsátása után most már teljesen mindegy, hogy Hozman János diák akár a szász, akár a magyar, akár pedig mindkét nemzetiségű leánykáknak volt-e az oktatója, minthogy azonosított személye csupán csak annak bizonyosságára szükséges, hogy Kolozsvárt már a XVII. század első évtizedeiben a leánygyermekes rendszeres oktatására megvolt az állandó iskola és az állandó tanító. Nagyon természetes, hogy a leánykák tanítása csupán csak anyanyelvükön történhetett. Erre határozottan utal az erdélyi reformátusok 1646. évi zsinatának határozata; ugyanis — Bod Péter szerint — „el-rendeltetett azis közönségesen, hogy Magyar Oskolák állíttassanak fel, a' mellyekben a' Leányi és Aszszonyi rend taníttassék az olvasásra, írásra, Hitnek Ágazataira”.⁹ Ugyanez lehetett a helyzet az unitáriusoknál is, csak hogy ott sokkal korábban kezdődött, már csak kezdeti számbeli fölényük miatt is.

(Változata: EM 1944: 126—128.)

⁸ Kolozsvárt a házsongárdi temetőben III. osztály B. táblájában egyik jelöletlen, a másik kettő pedig 2672. és 2678. sz. sír.

⁹ H. J.: i. h. 305.